

האדם והפרשן

יעקב שלום ליכט
 תרפ"ב-תשנ"ז (1922-1992)
 עשר שנים למותו

מתוך: פרנק פולק 'יעקב ליכט האדם והפרשן', אור ליעקב, מחקרים במקרא ובמגילות מדבר יהודה לזכרו של יעקב שלום ליכט, בעריכת יאיר הופמן ופרנק פולק, מוסד ביאליק ואוניברסיטת תל-אביב, תשנ"ז

יעקב שלום ליכט נולד בווינה בשנת 1922, גדל ולמד בתיכון היהודי בברין שבצ'כיה, והגיע ארצה בשנת 1940, אחרי שנמלט בשן ועין מידו של הצורך. באוניברסיטה העברית בהר הצופים למד מקרא וספרות עברית, ושם הכיר את ידידו שנשארו לו לאורך ימים, דוד פלוסר ושמואל ליונסטאם. את לימודיו השלים בדיוק לפני פרוץ מלחמת העצמאות. לאחר סיום המלחמה קיבל עבודה בתור אסיסטנט של א"ל סוקניק ונחמן אביגד שהכינו את פרסום מגילות מדבר יהודה. כך נתוודע לעולם שבו העמיק שנים רבות, כתיב כת מדבר יהודה, הספרים החיצוניים והאפוקליפטיקה. לעולם זה הביא את גישתו הישירה לכתוב ולעניין שבו הוא עוסק, גישה אשר באה לידי ביטוי מובהק בפירושו למגילת ההודיות, סרך היחד וחזון עזרא. כשהצטרף אל החבורה שנתגבשה סביב האנציקלופדיה המקראית, יישם גישה זו גם בחקר עולם הרעיונות שבמקרא, כגון בערכים המונומנטליים על 'מלכות אלהים', 'קדש, קדוש, קדושה', 'שכר ועונש' – ערכים שאינם אלא ספר בזעיר אנפין – אך גם בבעיות חיי היום-יום, כפי שיעידו הערכים 'לחם', 'לידה'. בזמן שכינה בחוג למקרא באוניברסיטת תל-אביב זיכה אותנו בספרו על אמנות הסיפור במקרא, שמקורו בהכרה שאי-אפשר להאזין לטקסט בלי להבין את דרך ניסוחו. מפעלו האחרון, פירושו לספר במדבר, שנועד לתת שירות לציבור ולחברה, מגלם במשולב את דרכו של ליכט בהבהרת העניין היום-יומי והפולחני, ובחשיפת עולם הרעיונות שמאחורי הכתוב. פירוש המצטיין בניסוח מלוטש וקולע שהתגבש מתוך ההתמודדות עם הבעיות, וברוח מדהים של מבט ההופך את מלאכת הפרשן לשילוב בין הישגי האנתרופולוגיה, הפילולוגיה, הארכאולוגיה, חקר הדתות, הפילוסופיה ותורת הספרות. כן תצוין אותה זהירות מופתית, שלעולם גורמת לו לשים סייג לדבריו במקום שאינו חש ביטחון. בכתבתו של ליכט יש משקל רב למושגים כגון 'מסתבר', או 'נראה לי', שהן לעולם סימן לחוסר הוודאות שבמסקנותיו הנחשפת לקורא בגילוי לב אופייני. והנה, דרכו של ליכט במדע ובהוראה קשורה בראש ובראשונה בדמותו האנושית. כמי שחונן באמפתיה עזה לזולת היה לו חשוב

להבין אותו, לשמוח בסגולותיו, למחול על חולשותיו, ומעל לכל, לעזור לו. הוא החשיב מאוד את שליחותו של הפרשן כמשרת הציבור. לשמחה היה לו כשהעותק של הדוקטורט על מגילת ההודיות שנתן לספרייה הלאומית נתבלה בתוך שנה מרוב שימוש. ובמובן האישי, דבר לא ריגש אותו יותר מההכרה שתלמידים מתחילים לחשוב, ולא הייתה לו זכות גדולה יותר מאשר לסייע להם בתהליך זה. אכן, מורנו היה לאו דווקא במובן זה שלמד אותנו נושא מוגדר או שהנחיל לנו מתודה מסוימת, אלא בכך שעזר לנו למצוא איש את דרכו וללכת בה בבטחה. וזאת בלי לעמוד על דעתו שלו בסוגיות העומדות על הפרק, כי איש עניו היה, ושיקולי יוקרה היו זרים לו.

צניעותו המיוחדת באה לידי ביטוי מובהק בדרכו כפרשן. לעולם ראה עצמו כמי שכפוף לתופעות שבא לבחון, ובקפדנות נשמר מכל דבר שדבק בו שמץ של כורח השיטה. הנתונים דיברו אליו במישרין הודות לאינטואיציה עדינה וגישה מעשית מאוד לעולמנו. בדרך זו הציע את תשובתו שלו לשאלה המפורסמת על שום מה סוכה בחג האסיף: הרי בזמן החג מתמלאים מרכזי העלייה לרגל המוני אדם, ועל כן אין ברה: החוגים הבאים ממרחקים צריכים סוכה כדי להתגורר בה באופן ארעי למשך זמן החג. שיקול זה נסמך על מה שידוע לנו על מנהגם של אנשי ספרטה שביוון, ובעזרתו פותר ליכט בעיה על פי צורכיהן המעשיים של הבריות, וזאת בהיגיון חד אך בריא שאפשר לו להיפטר מהשערות מוכנות מראש שלא הייתה בהן תועלת. לתשומת לב מיוחדת ראוי השימוש בנתונים ההשוואתיים: ליכט לא שאל איפה אפשר למצוא פרט המקביל לנתון שלפניו. שאיפתו הייתה להגיע לחומר שיאפשר לראות איך המערכת פועלת בכלל; ובייחוד, אילו בעיות היא מעוררת בחיי יום-יום ואיפה כואב לאנשים.

רגישותו לבעיות האדם ניכרת מאוד בדיוניו בתחום האמונות והדעות הבאות לידי ביטוי במקרא. דיונו האנציקלופדי ב'צדק, צדקה, צדיק, פותח – ואיך ייתכן אחרת כשהוא הכותב – במעשיו של האדם הצדיק, ומסתיים בצדקת האל, ובפקפוקים בצדקה זו. מלכתחילה הוא קובע לאמור: 'בשאלה מה הוא הצדק אין בעלי המקרא עוסקים, כי בעיניהם הוא דבר המובן מאליו. לפיכך קשה לנו לעמוד על מושג הצדק המקראי. הוא נבדל ממושג הצדק שלנו, אך ההבדל דק ואסור להפריז בו. אופייני לליכט הוא הצירוף של טענה כללית ובטוחה מזה והסתייגות זהירה מזה, באופן שהבהיר מיד כמה עדינה בעיית ההגדרה. אותה עדינות הניסוח אתה מוצא שוב בדיונו על שאלת צדקת האל במקרא. בערך 'שכר ועונש' כתב כי 'אמנם ידוע לבעלי המקרא שאין ההנהגה האלוהית הצודקת (צדקת-האל, תאודיצייה) ניכרת תמיד בקורותיהם של בני האדם. אבל בדרך כלל הם מצליחים להשתכנע כי צדקת האל פעילה ושלטת בדרכים המתגלות בסופו של חשבון. בלבטים אלו קשור גם ספרו על 'הניסיון במקרא וביהדות של תקופת הבית השני', נושא הכרוך מעצם טבעו בכאב, ספקנות, והרהורים. הודות לגישה עדינה, זהירה ועניינית הקשובה לכל פרט נתאפשר לו להצביע על מורכבותן של הבעיות הקשורות בנושא זה בלי לחרוג מהסייגים שהמקרא קובע לו.